

Helsinki – sattumaltako? Sattuman rooli kaupunkisuunnittelussa

■ Pekka Korpinen

Sattuma ja luovuus ovat hyvin vaikeasti hallittavia ilmiöitä, mutta niille on silti annettava riittävä tila myös kaupunkisuunnittelussa. Tässä artikkelissa, joka perustuu paljolti matemaatikko Benoit B. Mandelbrotin satunnaisuutta, fraktaaleja ja kaosta koskeviin ajatuksiin, kuvaan kaupunkisuunnitteluparadigman muutosta Helsingissä pitkän virkaurani aikana. Aito urbanismi on aina jossain määrin anarkistinen ilmiö. Liialliseen järjestykseen ja ennakoitavuuteen pyrkiminen voi muodostua tuhoisaksi kaupungin kehitykselle.

Kaupunki voi syntyä hyvinkin satunnaisesta syystä. Alkuunpaneva voima voi olla kuin perhosen siivenisku, joka siirtyessään ajassa eteenpäin saa mahtavat voimat liikkeelle.

Miksi Helsinki on olemassa?

Helsingin kehitystä eivät ole määränneet niinkään sen asukkaat ja heidän tarpeensa vaan yksinvaltioiden tahto. Kuningas Kustaa Vaasa perusti Helsingin satamakaupunkina vuonna 1550 kilpailemaan Tallinnan ja Hansaliiton hegemonian kanssa toisaalta idänkaupassa ja toisaalta valtameripurjehduksessa, jonka monopoliiin Hansa pyrki. Nämä syyt poistuivat jo muutaman vuoden kuluttua, kun Ruotsi sai Tallinnan haltuunsa.

Miksi uusi kaupunki perustettiin juuri Vantaanjoen suistoon? Hansan kanssa kilpailun ja turvallisuuspolitiikan kannalta tärkeintä olisi ollut hyvä ja helposti linnoitettava satamapaikka. Tällaisen Kustaa Vaasa oli löytänyt Santahaminasta. Uusi kaupunkipahanen syntyi kuitenkin Vantaanjoen suistoon, koska pakkosiirretyt porvarit vierastivat ”ulkosaassa asumista” eikä kuninkaalla ollut riittävästi halua panostaa asiaan. Toinen tekijä, joka vaikutti sijaintiin, oli

pyrkimys rajoittaa tullien ja verojen ulottu-mattomissa tapahtuvaa Uudenmaan talonpoikaispurjehdusta. Merkantilismin hengessä ulkomaankauppa oli tarkoitus keskittää tapuli-kaupunki Helsinkiin.

Vuonna 1638 Suomen kenraalikuvernööri Pietari Brahe ehdotti valtaneuvostolle ”Vantaan Helsingin lopettamista ja Uuden Helsingin perustamista Santahaminaan”. Tämä siirto ei onnistunut tälläkään kertaa, vaan uusi kaupunki perustettiin lopulta Vironniemelle eli Kruununhakaan. Olen ehdottanut, että valtio luovuttaisi Santahaminan Helsingille 500-vuotislahjana. Jospa kolmas kerta toden sanoisi.

Ruotsinvallan aikana väkisin ja ehkä aluksi väärään paikkaan perustettu Helsinki ei ottanut menestyäkseen. Suuret nälkävuodet, kolme venäläismiehitystä, rutot ja tulipalot nujersivat kaupungin kerta toisensa jälkeen. Vasta Venäjän valtakunnan osana alkoi Helsinki kasvaa ja kukoistaa. Suomenlinnan merilinnoituksella (rakennettiin alun perin Ranskan rahoilla), uusilla tie-, rautatie- ja satamahankkeilla oli suuri merkitys Helsingin strategisen merkityksen muuttumiselle. Pääkaupunkiasemaan liittyneet monet rakennushankkeet, yliopisto ja emämaan pääkaupungin Pietarin läheisyys antoivat lisäpotkua menestystarinalle, jolle ei näy loppua.

Sattuman lisäksi hyvin tärkeää on ollut Helsingin kyky tarttua uusiin suosiollisiin asetelmiin ja näin päästä hyötymään positiivisesta kierteestä.

Vaaratilanteita ja hyvää onnea

Valtavista viime sotien pommituksista huolimatta Helsinki selviytyi varsin pienin vaurioiden – kiitos tehokkaan ilmapuolustuksen. Vain neljä prosenttia pommituslennoista pääsi läpi, ja näin

Helsinki vältti monien Saksan kaupunkien kohtalon. Siksi kantakaupungin ilme on yhä intensiivisen urbaani ja kauniisti vanheneva.

Sotien jälkeen suurin uhka Helsingin eurooppalaiselle identiteetille kaupunkina tuli modernististen arkkitehti- ja liikennesuunnittelijoiden taholta, erityisesti 1960-luvulla. Tuolloin purettiin surutta vanhoja hienoja rakennuksia ja suunniteltiin ristiin rastiin kulkevia moottoritietä läpi historiallisen kantakaupunginkin (Smith & Polvinen -suunnitelma oli lähellä toteutua). Taustalla vaikutti amerikkalaistyyppinen auton ja lähiöelämän ihannoiti.

Samoin kuin venäläisten pommitusten myös modernistisen tuhoallon vauriot jäivät onneksi lopulta melko vähäisiksi. Rajuimmat moottoritiehankkeet torjuttiin ja rahat pantiin metroon. Myös Alvar Aallon auton ylivaltaan perustuneet keskustasuunnitelmat jäivät toteutumatta. Kantakaupunki säilyi asuttuna eikä muuttunut yrityksistä huolimatta toimisto- ja parkkipaikkojen ”downtowniksi”.

Helsingin hidas suunnittelubyrokratia ja varojen puute ovat estäneet monet ylilyönnit. Seudun yhdyskuntarakenne ei ole korjaamattomalla tavalla hajonnut. Eurooppalainen urbaani kaupunkikulttuuri on voimistunut viime vuosikymmeninä merkittävästi. Helsinki alkaa olla varsin hyvä paikka elää. Ajan hengen mukaisesti katu, tori, kävely, pyöräily ja joukkoliikenne ovat jälleen arvossaan.

Vaikutteiden (satunnaisia) teitä

Toisen maailmansodan jälkeen Suomi sai paljon vaikutteita Yhdysvalloista. Sinne suuntasi katseensa myös Tapiolan isä Heikki von Herzen. Vaikutusvaltaisessa kirjassaan *Koti vai kasarmi lapsillemme* (1946) hän toteaa:

Yhdysvalloissa on jo vuosikymmenien ajan rohkeasti kokeiltu uusilla, nykyajan vaatimuksia vastaavilla kaupunkityypeillä... teollisuutta ja väestöä varten oli luotava kokonaan uusia asutuskeskuksia, jotka tällöin voitiin vapaasti muokata täydelliseksi ja hyvin suunnitelluiksi puutarhakaupungeiksi.

Hertzen mainitsee Tempeliläukion kerrostalot tuomittavina ”kasarmeina”. Nykyisin Etu-Töölö on hyvin arvostettua asuma-aluetta. Kau-

punkisuunnittelukulttuurin pitkä sykli on nyt tehnyt täyden kierron ja on palattu Eliel Saarin *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki* -julkaisussa (1915) esitettyihin ruutukaavaihanteisiin. Auton ylivalta on murtumaisillaan.

Väitöskirjassani *Kriisit ja pitkät syklit* (1981) jouduin perehtymään epälineaarisiin dynaamisiin systeemeihin, innovaatioteorioihin ja Nikolai Kondratjevin runsaan 50 vuoden mittaisiin talouden ja kulttuurin sykleihin. Omaksumani ”tieteellinen maailmankuva” oli jyrkässä ristiriidassa kaupunkisuunnittelussa vielä tuolloin Suomessa vallalla olleen lineaarisen kokonaisvaltaisen suunnitteluparadigman kanssa. Epälinearisessa maailmassa on usein perusteltua edetä askeltaen, koska prosessi voi tulla tienhaaroihin, pyörteisiin, hyppäyksiin ja ennakoimattomaan kaaokseen. Pidän suurkaupunkia niin kompleksina ilmiönä, ettei kaikkia vastaan tulevia ongelmia kannata edes yrittää etukäteen ratkaista. Keskustaan tulevaa korttelia on hyvin vaikea suunnitella, ellei tiedä, mikä toiminto siihen lopulta asettuu. Sen sijaan uusien lähiöiden *green field* -projekteihin kokonaisvaltainen, kerralla valmis lähestymistapa sopii hyvin.

Ajatteluni osui yhteen professorien Peter Hallin ja Spiro Kostofin laajojen tutkimusten kanssa kaupunkien kehityksestä. Molemmat korostivat kaupunkia jatkuvassa muutoksessa ja epätasapainossa olevana ilmiönä. Ideaalikaupungin tai lopullisen päämäärään tavoittelu ei ole mielekäästä. Hall oli löytänyt Kondratjevin syklien mittaista jaksottaisuutta myös kaupunkien kasvussa. Menestysklusterin alkusyy voi olla satunnainen, mutta menestys näyttää juurtuvan tarkasti paikoilleen ja kestävän pitkään.

Kostof katsoo, ettei mitään yleistä kaupunkisuunnitteluteoriaa ole olemassa. Ala on käytännöllinen. Paikalliset olosuhteet vaikuttavat aina ratkaisevasti, vaikka parhaita käytäntöjä kannattaakin kopioida muualta maailmalta. Paikan henkeä ja tahtoa tulee kunnioittaa. Koska kaupunkisuunnittelun maali liikkuu koko ajan, on järkevää hakeutua johonkin kontrollin ja anarkian välimaastoon.

Kaaokseenkin sisältyy paljon järjestystä, vaikka mittaamattoman pieni ero alkuarvoissa

voikin johtaa arvaamattoman suuriin eroihin lopussa. Mandelbrotin kehittämät lähes itsensä kaltaiset muodot (*almost self-similar*) mittakaavasta riippumatta (Mandelbrotin joukko) ovat kiinnostavia järjestyksen saarekkeitä kaaoksen meressä. Toistuva teema ja variaatio ovat keskeisiä periaatteita myös estetiikassa. Professori Yoshinobu Ashihara on soveltanut Mandelbrotin metodeja Tokion kaupunkikehityksen analysointiin. Hän on tullut siihen tulokseen, että näennäisen kaoottiseen Tokion kaupunkirakenteessa on kuitenkin hyvin kilpailukykyinen ja dynaaminen piilossa oleva järjestys, joka monimuotoisuudessaan joustaa hyvin yllättävienkin muutosten niin vaatiessa. Se on pitkälle desentralisoitu lähes anarkismiin asti.

Luovuuden manifesti

Luovuutta on vähitellen alettu pitää nimenomaan suurten kaupunkien erityisenä kilpailuetuna. Richard Floridan paljon julkisuutta saanut teos *Cities and Creative Class* (2005) nosti asian debatin keskiöön vähäksi aikaa. Floridan mukaan luovuus pääsee parhaiten esiin sallivassa monikulttuurisessa ympäristössä, mitä suurkaupungit usein ovat. Sallivuuden mittarina hän käytti mm. indeksiä avoimesti homoseksuaalien määrästä.

Olivatpa luovuuden ja innovaatioiden perimmäiset syyt mitä hyvänsä, kaupunki voi aina yrittää suosia luovuutta. Minulla oli virkahuoneessa huoneentauluna seuraava italialaisesta *Domus*-lehestä ottamani ja vapaasti uuteen muotoon vääntämäni ”Luovuuden manifesti kaupunkisuunnittelulle”:

1. Yleisin päättämättömyyden muoto on päättämättömyys, mistä aloittaa (sata vuotta epäröintiä Töölönlahden suunnittelussa). Aloita mistä tahansa (Kiasma), hyppää suoraan asioiden keskelle!

2. Kehitys ei tapahdu, se tehdään. Kehitys edellyttää avoimuutta ottaa vastaan muutos ja muuttua itse sen mukana.

3. ”Hyvä” on yleisesti hyväksyttyinä jo olemassa. Pitäytymällä ”hyvään” ei koskaan saavuteta aidosti uutta eikä siis todellista kehitystä.

4. Jos toivottu lopputulos ohjaa prosessia, pääsemme vain sinne, missä olemme jo olleet.

5. Ilo on kehityksen moottori. Heittäydy työhösi kauniina kokeiluna, toistona, yrityksenä ja erehdyksenä. Tee pitkän ajan visio ja nauti päivittäisistä epäonnistumisista.

Lopuksi on todettava, etteivät kaupungit kestä kovinkaan paljoa luovuutta ja siihen liittyvää epävarmuutta. Kaikkialla vallassa ovat keskinertaisuuteen tukeutuvat voimat, jotka luonnostaan vastustavat ennenaikemätöntä ja uutta. Vaikka mandelbrotimaisella rajulla satunnaisuudella ei ole mitään tekemistä normaalijakautuman sievän satunnaisuuden kanssa, demokratia toteuttaa kellokäärän ennakoimaa pyrkimystä kohti keskiarvoja. Varokaa siis tämän artikkelin harhaoppeja, jos haluatte olla suosittu omana aikanaan.

Kirjallisuus

- Ashihara, Y. 1989. *The Hidden Order, Tokyo through the Twentieth Century*, Kodansha International.
- Florida, R. 2005. *Cities and Creative Class*, Routledge.
- Hall, P. 1988. *Cities of Tomorrow*, Blackwell.
- Hall, P. 1998. *Cities in Civilization, Culture, Technology and Urban Order*, Pantheon Books.
- Herzen, H. v. 1946. *Koti vai kasarmi lapsillemme*, WSOY.
- Korpinen, P. 1981. *Kriisit ja pitkät syklit*, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos.
- Korpinen, P. 2007. *Helsinki – tulevaisuuden kaupunki*, EVA.
- Korpinen, P. 2010. *Täiteesta ja taloudesta*, Palkansaajien tutkimuslaitos.
- Korpinen, P. 2012. *Mein Kamppi, uusi urbaani Helsinki*, TSL.
- Kostof, S. 1992. *The City Assembled*, Thames and Hudson.
- Mandelbrot, B. B. 1983. *The Fractal geometry of Nature*, W.H. Freeman.
- Saarinen, E. 1915. *Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki*, M.G. Stenius Oy.
- Suolahti, E. E. 1950. *Vantaan Helsinki, Helsingin kaupungin historia, osa I*. Helsingin kaupunki.

Kirjoittaja on valtiotieteiden tohtori, joka on toiminnut Helsingin kaupungin kaupunkisuunnittelusta ja kiinteistötoimesta vastaavana apulaiskaupunginjohtajana (1991–2007). Artikkelin perustuu Tieteen päivillä 10.1.2015 pidettyyn esitelmään.